

Lajos Kemény a umenie Bratislavy v 16. – 19. storočí

Ed.: BUDAY, Peter. Bratislava : STIMUL pre Katedru dejín výtvarného umenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2023, 256 s., ISBN 978-80-8127-408-4.

Historické vedy na Slovensku v súčasnosti v rôznom štádiu rozpracovanosti zápasia s výskumom a spracovaním strategických prameňov. Dejepis umenia nie je výnimkou. S dôležitým základným výskumom, akým je v prípade tohto odboru katalogizácia osobností a pamiatok na základe archívnych dokumentov, začali v 1. polovici 20. storočia Lajos Kemény (ktorému je venované recenzovaná kniha) či Gisela Weyde. V 50. až 70. rokoch aktívne pokračovali s nadstavbou formujúcich sa sekundárnych bádateľských zdrojov Viera Luxová, Anna Petrová-Pleskotová, či Alžbeta Güntherová-Mayerová i ďalší pracovníci Pamiatkového úradu a jeho historických predchodcov, v súčasnosti však záujem o tento druh výskumu, alebo presnejšie: pred-výskumu, klesá – ako sa domnieva napr. Katarína Kolbiarz Chmelinová, je to snáď z dôvodu nezaujímavosti oblasti, žiaľ vyplývajúcej aj zo súčasného systémového modelu hodnotenia činnosti bádateľov vo vede aj akadémii.¹ O úplnej stagnácii našťastie nehovoríme, a to najmä vďaka snaženiu výborných archívnych výskumníkov, medzi ktorých nesporne patrí aj Peter Buday (Katedra dejín výtvarného umenia, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave).

Jeho najnovší bádateľský a editorský počín je syntézou snahy o zviditeľnenie zabudnutých odborných textov i osobností slovenského dejepisu umenia, a výsledkov jeho vlastnej výskumníckej činnosti. Publikácia *Lajos Kemény a umenie Bratislavy v 16. – 19. storočí* nám predstavuje spisbu bývalého mestského účtovníka a amatérského historika Lajosa Keménya (1864 – 1946), zameranú na dejiny bratislavského



umenia a kultúry. Centrálnu časť knihy tvorí preklad vybraných Keményových textov z maďarčiny: archívne zachovaného rukopisu *Menoslov bratislavských umelcov, mecénov umenia, majstrov staviteľov a umeleckých zámočníkov, 1895 – 1935* (ďalej len *Menoslov*), a troch odborných štúdií *K dejinám umenia v Bratislave. Niekoľko údajov zo 16. storočia, Bratislava v 17. storočí, a Výstavba v Bratislave v dobe katolíckej reštaurácie*. Štúdie boli pôvodne publikované v denníku *Hiradó* a časopise *Nemzeti Kultúra*. Na rozdiel od analogickej (a rovnako čerstvej) publikácie Zsófie Kiss-Szemán o textoch a s textami Gisely Weyde,² nejde o kritické zhodnotenie Keményovej spisovateľskej činnosti,

¹ KOLBIARZ CHMELINOVÁ, K.: Aktuálne problémy výskumu umenia okolo roku 1800 na Slovensku. In: *Mecenstvo umenia okolo roku 1800: K pamiatkam výtvarného umenia a architektúry z obdobia neskorého osvietenstva (nielen) na Slovensku*. Eds.: BEŇOVÁ,

K. – KOLBIARZ CHMELINOVÁ, K. Bratislava 2020, s. 28.

² *Kritické vydanie textov Gisely Weyde I: Ochrana Pamiatok a zelene v meste Bratislava*. Ed.: KISS-SZEMÁN, Zs. Bratislava 2023.

čo zostavovateľ deklaruje v editorskej poznámke. V prvom rade bolo cieľom zozbieranie tematicky relevantných štúdií či súpisov a ich preklad, teda ich transformácia do bádateľskej obci prístupnejšej podoby, čo je všeobecne Budayov dlhodobý a obdivuhodný zámer. Kniha sa začleňuje do narastajúceho radu ním (individuálne aj v spolupráci s ďalšími odborníkmi) editovaných a preložených historických odborných textov.³

Vybraná tvorba Lajosa Keménya je na začiatok doplnená o dve sprievodné štúdie, v poslednej časti knihy ju uzatvára rozsiahla Keményova bibliografia, zoznam použitej literatúry a prameňov, a resumé v maďarskom a anglickom jazyku. Kde to je relevantné, ilustrujú text kvalitné plnofarebné reprodukcie archívnych rukopisov, alebo vybrané výtvarné diela.

Do problematiky nás uvádza na prvý pohľad nedlhá, no v skutočnosti obsiahla biografia od zostavovateľa Petra Budaya.⁴ Čitateľovi pútavo podáva život „pána hlavného účtovníka“ v snahe prebudit' ďalší záujem o jeho osobnosť a tvorbu. Dokazuje nám v nej, že Keményova, podobne ako Weydina, bohatá kultúrna a spisovateľská aktivita zasluhuje oveľa rozsiahlejšiu, snáď dokonca viacdielnu publikáciu. Podrobný poznámkový aparát štúdie zároveň reflektuje Budayov notorický poctivý prístup k archívnemu výskumu. Nasledujúci príspevok Kataríny Beňovej⁵ zhodnocuje prínos Keményovho bádania – predovšetkým tak jeho *Menoslovu* – pre poznanie umenia a architektúry v Bratislave v 19. storočí. Autorka tu vidí veľký nevyužitý potenciál. Vo svojom príspevku predstavuje niekoľko tém, pri

výskume ktorých by mohol Keményov rukopis slúžiť ako východiskový materiál. Sú to predovšetkým málo preskúmané oblasti umenia 1. štvrtiny 19. storočia, ako neinštitucionálne umelecké školenie v Bratislave, osobnosti a diela ženských umelkýň, ale napr. aj téma vzťahu bratislavských kníhkupcov a vydavateľov s mestských výtvarným prostredím.

Samotný *Menoslov* Lajosa Keménya je ťažiskom publikácie. Archívny prameň v rukopise je prezentovaný v takmer autentickej podobe na vyše 150 stranách. Prepis a preklad sa snaží podľa slov zostavovateľa rešpektovať poznámkový charakter pôvodného zošita. Len výnimočne a v prípade potreby je tento doplnený o editorské poznámky.

Ako aj iné súpisy osobností výtvarnej scény vytvorené na základe bádania v prameňoch, primárnych a sekundárnych zdrojoch (dobová tlač, odborná aj populárna literatúra),⁶ ani ten Keményov nie je neomylný a prirodzene ho nemožno považovať za definitívny register všetkých osobností bratislavskej umeleckej scény v dobe od 16. storočia do prvej polovice 20. storočia. Keményovi, podobne ako jeho súčasníckam aj niektorým nasledovníckam, unikajú viaceré mená výtvarníkov najmä prvej štvrtiny 19. storočia, ktoré sa dnes postupne preukazujú ako lokálne symptomatické, hoci možno pramenne slabšie zachované — nie však neprítomné. Príkladom sú maliari Franz Schön, Anton Tallmann, či rodina Nisslovcov z Vydrice.⁷ Ako ale zhodnocuje aj Beňová vo svojej štúdii, *Menoslov* predstavuje nenahraditeľný prameň ku kontextuálnemu poznávaniu umeleckej histórie Bratislavy, keďže okrem registra lokálnych

³ Napr. FIEBER, H.: Psychológia reštaurovania pamiatok I. (preklad Peter Buday) In: *Monument revue*, 4, 2015, č. 1, s. 60 – 63; IPOLYI, A.: Obrazy z ciest po Žitnom ostrove. (preklad Peter Buday) In: *Monument revue*, 5, 2016, č. 1, s. 78 – 81; *Pramene k umelecko-historickému bádaniu a ochrane pamiatok na Slovensku (1846 – 1918)*. Eds.: ORIŠKO, Š. – BUDAY, P. Bratislava 2017; BUDAY, P.: *Koloman Lux: Starý zámok v Banskej Štiavnici. Pramene k dejinám a ochrane pamiatok na Slovensku*. Bratislava 2020.

⁴ BUDAY, P.: Zabudnutý historik novovekej Bratislavy. In: *Lajos Kemény a umenie Bratislavy v 16. – 19. storočí*. Ed.: BUDAY, P. Bratislava 2023, s. 13-38.

⁵ BEŇOVÁ, K.: Prínos výskumu Lajosa Keménya pre poznanie umenia Bratislavy v 19. storočí. In: BUDAY 2023 (v pozn. 4), s. 41-52.

⁶ Ako príklad vymenujme zopár najzásadnejších: LUXOVÁ, V.: Archívne záznamy o bratislavských umelcoch a remeselníkoch. In: *Arx*, 2, 1968, č. 1, s. 177-184; PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, A.: Bratislavskí výtvarní umelci a umeleckí remeselníci 18. storočia. In: *Arx*, 4, 1970, č. 1-2, s. 209-241; PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, A.: Bratislavskí výtvarní umelci a umeleckí remeselníci 18. storočia – dodatky. In: *Arx*, 31, 1998, č. 1-3, s. 240-246.

⁷ Údaje o menovaných maliaroch v súčasnosti zbiera autorka v rámci svojho dizertačného výskumu. Ich činnosť je fragmentárne zachovaná v archívnych fondoch Archívu mesta Bratislavy, napr. v daňových knihách, či spisovom materiáli bratislavských spolkov, no dokladajú ju aj zachované pamiatky. Zatiaľ pozri: TÁNCZOSOVÁ, K.: Bratislavský maliar František Schön: Najvýznamnejšie cirkevné objednávky. In: BEŇOVÁ – KOLBIARZ CHMELINOVÁ 2020 (v pozn. 1), s. 78-109.

osobností ponúka na jednom mieste unikátne informácie o konkrétnych dielach (na základe autopsie), dobovom umeleckom školení, historických súvislostiach či topografii mesta. V bežnej praxi sa inak jedná o správy bádateľmi často náročne extrahované najmä z dobovej literatúry a tlače. Pri práci s *Menoslovom* je, prirodzene, potrebné ho ďalej kriticky vyhodnocovať ako iné sekundárne zdroje, konfrontovať ho s výsledkami aktuálneho výskumu, a najmä overovať ho aj na základe prameňov, z ktorých čerpá (ak sú známe, resp. rozpoznateľné na základe Keményových bibliografických poznámok). Len tak prispejeme k budovaniu spoľahlivých, aktuálnych, a nakoniec možno aj definitívnych databáz z rôznych oblastí, ktoré na našej bádateľskej scéne tak chýbajú.

Keményove tri nasledujúce odborné texty o histórii Bratislavy v 16. a 17. storočí majú podobne ako *Menoslov* charakter poznámok, faktov a anekdot, či dokonca urbánnych legend v chronologickom slede zostavených do koherentného populárno-náučného textu vhodného pre dennú a odbornú časopiseckú tlač. Informujú o osobnostiach umelcov a ich realizáciách, ale aj o ďalších obyvateľoch mesta a ich archívne doložených osudoch odohrávajúcich sa na pozadí reformácie a protireformácie. Vďaka týmto konkrétnym príbehom má čitateľ možnosť si utvoriť živý obraz o kultúrno-spoločenských, cirkevných a politických súvislostiach v meste v danej dobe, ani tu by ale nemal zabúdať na porovnanie Keményových výsledkov so zisteniami moderného bádania.

Vytknúť možno publikácii maličkosti skôr formálneho charakteru, ako je zahustená sadzba textu

zhoršujúca čitateľnosť (*readability*) a kvalita lepenej väzby. Tá sa ukazuje ako nedostatočná v kombinácii s gramážou použitého natieraného papiera – pri opakovanej manipulácii sa kniha úplne rozpadáva. Keďže sa od publikácie očakáva veľká čitateľská záťaž, žiadalo si jej technologické spracovanie viac zamyslenia, no toto je zrejme skôr otázka na vydavateľa. Než sa čitateľ hlbšie zoznámi s nuansami najmä prepisu *Menoslovu*, všimne si zásadnejšie aj absenciu menného a miestneho registra. Hoci sa vďaka relatívne dobre zorganizovanému abecednému zoznamu dá v prepise *Menoslovu* orientovať bez väčších komplikácií (niektoré mená sa však opakujú aj mimo predpokladané poradie, čo pripúšťa aj editor), indexy by výrazne skvalitnili prehľadnosť inak dobre vystavanej publikácie.

Na záver si dovoľím spomenúť, že predstavená kniha a jej prechádzajúci výskum boli realizované v rámci grantovej úlohy KEGA „Architektúra 17. a 18. storočia – idey, témy, princípy, história“⁸, ktorej primárnym zameraním je tvorba špecializovanej učebnice pre študentov a študentky dejín výtvarného umenia a príbuzných odborov. Kniha teda predstavuje nielen výsledky čiastkového výskumu ku grantovej úlohe publikované v praktickej podobe, ale zároveň nástroj pre jej finalizáciu. Nakoniec však aj samostatne aspiruje na to, stať sa zásadnou pracovnou pomôckou pre školské aj výskumné úlohy (nielen) budúceho študentstva. Podobne ako predchádzajúce Budayove editorské projekty si nepochybne ľahko nájde miesto vo výučbe, a to nie iba teórie dejín architektúry, ale aj samotných umelecko-historických výskumných postupov.

Mgr. Katarína Tánzosová

Odbor evidencie pamiatkového fondu

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky

Cesta na Červený most 6

SK-814 06 Bratislava

e-mail: katarina.tanczosova@pamiatky.gov.sk

⁸ KEGA č. 057UK-4/2022, Architektúra 17. a 18. storočia – idey, témy, princípy, história, 2022 – 2024, hlavná riešiteľka: doc. PhDr. Dana Bořutová, CSc., zástupca hlavnej riešiteľky:

Mgr. Peter Buday, PhD. [cit. 25. 7. 2024] Dostupné z: <https://www.portalsv.sk/en/prehľad-projektov/kega/14454>